

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

Ο.Π. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1. Επειδή όμως η πόλη ανήκει στην κατηγορία των σύνθετων πραγμάτων, όπως όλα εκείνα τα πράγματα που το καθένα τους είναι ένα όλον, αποτελούμενο όμως από πολλά μέρη, είναι φανερό ότι πρώτα πρέπει να ψάξουμε να βρούμε τι είναι ο πολίτης· γιατί η πόλη είναι ένα σύνολο από πολίτες. Επομένως, πρέπει να εξετάσουμε ποιον πρέπει να ονομάζουμε πολίτη και ποιος είναι ο πολίτης. Γιατί για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης διατυπώνονται πολλές φορές διαφορετικές μεταξύ τους γνώμες· δεν υπάρχει δηλαδή μια γενική συμφωνία για το περιεχόμενο της λέξης πολίτης· με άλλα λόγια κάποιος, ενώ είναι πολίτης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, συχνά δεν είναι πολίτης σε ένα ολιγαρχικό πολίτευμα.

Ο πολίτης δεν είναι πολίτης με κριτήριο το ότι είναι εγκατεστημένος σε έναν συγκεκριμένο τόπο (γιατί και μέτοικοι και δούλοι μοιράζονται (με τους πολίτες) έναν κοινό τόπο), ούτε (είναι πολίτες) αυτοί που (από όλα τα πολιτικά δικαιώματα) έχουν μόνο το δικαίωμα να εμφανίζονται στο δικαστήριο και ως εναγόμενοι και ως ενάγοντες (γιατί το δικαίωμα αυτό το έχουν και όσοι μοιράζονται (έναν τόπο) χάρη σε ειδικές συμφωνίες)· ... Με την ακριβέστερη σημασία της λέξης με τίποτε άλλο δεν ορίζεται τόσο ο πολίτης παρά με τη συμμετοχή του στις δικαστικές λειτουργίες και στα αξιώματα.

B1. Στην ενότητα 11 ο Αριστοτέλης επιχειρεί να δώσει τον πρώτο ορισμό της έννοιας «πόλις». Η «πόλις», λοιπόν, είναι μια μορφή ανώτερης κοινωνικής συνύπαρξης («ή πασῶν κυριωτάτη»), που εμπεριέχει όλες τις άλλες («πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και αποβλέπει στο ανώτερο από όλα τα αγαθά («τοῦ κυριωτάτου πάντων»). Είναι δε «ή κοινωνία ή πολιτική». Στον ορισμό αυτό μπορούμε να διακρίνουμε το προσεχές γένος

της έννοιας «πόλις» και την ειδοποιό διαφορά της. Συγκεκριμένα, το προσεχές της γένους, δηλαδή η ευρύτερη κατηγορία στην οποία εντάσσεται η έννοια, είναι ο όρος «κοινωνία» («κοινωνίαν τινὰ οὔσαν»), ενώ η ειδοποιός διαφορά της, δηλαδή το ιδιαίτερο εκείνο γνώρισμα που διαφοροποιεί την έννοια του γένους από τις όμοιές της έννοιες, ώστε να προκύψει η οριστέα, είναι το αγαθό στο οποίο αποβλέπει. Ειδικότερα, το αγαθό στο οποίο αποβλέπει, που είναι η ευδαιμονία των πολιτών, είναι το ανώτερο από όλα τα αγαθά των άλλων κοινωνιών και μ' αυτό η «πόλις» επιδιώκει το συμφέρον του συνόλου των πολιτών. Αντίθετα, οι άλλες μορφές κοινωνίας επιδιώκουν κάποιο επιμέρους αγαθό για το συμφέρον των μελών τους. Ο Αριστοτέλης επισφραγίζει τον ορισμό της έννοιας «πόλις» με τον χαρακτηρισμό πολιτική κοινωνία, δηλαδή την οργανωμένη πολιτειακά κοινωνία, η οποία έχει αυτάρκεια, αυτονομία, ελευθερία, θεσμούς και πολίτευμα. Αφορά, λοιπόν, η πόλη τη γνωστή για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο πόλη-κράτος, όπως επικράτησε να αποδίδεται σήμερα ο όρος.

Πιο συγκεκριμένα: Ο όρος «κοινωνία» προέρχεται από τη λέξη «κοινωνός» και είναι ομόρριζος με το ρήμα «κοινωνῶ», που στα αρχαία ελληνικά σημαίνει μοιράζομαι ή κάνω κάτι μαζί με άλλους. Έτσι, με τον όρο αυτό νοείται μια ομάδα ανθρώπων που συνυπάρχουν και συνεργάζονται αποβλέποντας –η καθεμιά ξεχωριστά– στην επίτευξη ενός κοινού για τα μέλη της σκοπού, ενός επιμέρους συμφέροντος («ἀγαθοῦ τινος ἔνεκεν συνεστηκυῖαν»). Αυτοί, για παράδειγμα, που πολεμούν μαζί επιδιώκουν τον πλούτο, τη νίκη ή την κατάκτηση μιας πόλης, οι ναυτικοί έχουν στόχο την απόκτηση χρημάτων, και κάτι ανάλογο συμβαίνει σε όσους ανήκουν σε μια φυλή ή σε ένα δήμο. Οι επιμέρους αυτές κοινωνίες αποτελούν, για τον Αριστοτέλη, μόρια της πολιτικής κοινωνίας, εμπεριέχονται δηλαδή σε αυτή («ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας»), και τις τοποθετεί σε υποδεέστερη από αυτή θέση, αφού η πολιτική κοινωνία δε στοχεύει στο ειδικό κατά περίπτωση συμφέρον, στο συμφέρον της στιγμής, ή στο συμφέρον μιας ομάδας ανθρώπων, αλλά σ' ένα ανώτερο αγαθό («κυριωτάτου πάντων»), δηλαδή στην ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών, που αφορά «ἅπαντα τὸν βίον». Ο Αριστοτέλης στα *Ηθικά Νικομάχεια* είχε χαρακτηρίσει το υπέρτατο αυτό αγαθό με την έκφραση «τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν».

Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στις άλλες μορφές συμβίωσης και στην πόλη είναι ποιοτική (κυριωτάτη), ποσοτική (περιέχουσα) και ανώτερου

σκοπού, καθώς ο υπέρτατος σκοπός της πόλης υπερβαίνει τους επιμέρους σκοπούς των μορίων (=υποσυνόλων) της πολιτικής κοινωνίας. Με τη φράση «κυριωτάτου πάντων» ο Αριστοτέλης εννοεί το υπέρτατο αγαθό στο οποίο αποβλέπει η «πόλις», δηλαδή την ευδαιμονία του συνόλου των πολιτών. Η ανωτερότητα αυτού του αγαθού αποδεικνύει και την ανωτερότητα της ίδιας της πόλης έναντι των άλλων κοινωνιών. Με άλλα λόγια, εφόσον η πόλη είναι η «κυριωτάτη» όλων των κοινωνιών, και το αγαθό στο οποίο στοχεύει είναι το «κυριώτατον» όλων των άλλων αγαθών.

Στη συνέχεια ο Αριστοτέλης στην ενότητα 15 θεωρεί ότι η πόλη είναι μια ολότητα πλήθους πολιτών «ή γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλήθός ἐστιν». Σύμφωνα με το κείμενο, η πόλη ανήκει στην κατηγορία των σύνθετων πραγμάτων («τῶν συγκειμένων»), είναι δηλαδή ένα όλον («τι τῶν ὅλων») που αποτελείται από μέρη («ἐκ πολλῶν μορίων»), τους πολίτες. Η ταυτότητα της πόλης συνθέτει:

- Στοιχεία φυσικά (τόπος και άνθρωποι)
- Στοιχεία πολιτικά (συνταγματική τάξη και πολιτειακή οργάνωση)

Η σύνθεση των στοιχείων είναι οργανική και από αυτήν την άποψη η πόλη είναι ένα «όλον», δηλαδή ένα οργανικό σύνολο που έχει Μορφή (παράγοντας οργανικής ενότητας των μερών) και Τέλος (καθορισμένο σκοπό).

Επομένως, για να κατανοήσουμε το όλον, δηλαδή την πόλη, πρέπει πρώτα να κατανοήσουμε το μέρος, δηλαδή τον πολίτη και τα χαρακτηριστικά του, αφού ο ρόλος του στην πολιτική τάξη είναι καθοριστικός.

Έτσι, προκειμένου ο Αριστοτέλης να φτάσει στον ορισμό της έννοιας «πόλις», ακολουθεί την **αναλυτική μέθοδο**. Αναλύει δηλαδή, μια γενική, σύνθετη έννοια –στην προκειμένη περίπτωση την έννοια «πόλη»– στα συστατικά της, τα επιμέρους στοιχεία της, τον πολίτη, και προσδιορίζει τα χαρακτηριστικά τους. Αντίθετα, στις ενότητες 11-14, στην προσπάθειά του να εξηγήσει πώς γεννήθηκε η πόλη, ακολούθησε τη **γενετική μέθοδο**.

Στην ενότητα 16, αφού έδωσε τον ορισμό του πολίτη, συνθέτει νέο ορισμό για την πόλη σε σχέση, όμως, με τον πολίτη και τη συμβολή του στο βασικό γνώρισμα της πόλης, σε αυτό της αυτάρκειας. Η πόλη, επομένως, είναι: α) το σύνολο των πολιτών που έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στην πολιτική και δικαστική εξουσία και β) το σύνολο των πολιτών που είναι αρκετοί στον αριθμό και ικανοί στην αξιοσύνη, την αρετή (διανοητική και ηθική), όχι τυχαίοι και ανάξιοι, ικανοί να εξασφαλίζουν αυτάρκεια στην πόλη.

Με δεδομένο ότι πόλη είναι ένα σύνολο πολιτών, που διαθέτει εξουσίες, διατηρείται ως ενιαία ολότητα που υπηρετεί τον τελικό της σκοπό, την

ευδαιμονία, η οποία όμως προϋποθέτει αυτάρκεια, γιατί η αυτάρκεια που επιτυγχάνεται στην πόλη, όταν ικανοποιούνται όλες οι ανάγκες ζωής, είναι συνώνυμη με την ευτυχία, το «εὖ ζῆν». Οι άνθρωποι, ως άτομα και σύνολα, επειδή είναι ελλιπή όντα, είναι δυνατόν να είναι ευτυχείς, μόνο αν είναι σε θέση να έχουν επάρκεια, την οποία βρίσκουν μέσα στην πόλη και από την πόλη. Η πολιτική κοινωνία ως πλήρης ύπαρξη, που δεν της λείπει τίποτε και μπορεί να εγγυηθεί το «εὖ ζῆν», είναι αποτέλεσμα της συνειδητής πολιτικής πράξης των πολιτών. Σε άλλο σημείο των *Πολιτικῶν* (1328b 16) ο Αριστοτέλης διδάσκει ότι: «ἢ ... πόλις πλήθός ἐστιν οὐ τὸ τυχόν ἀλλὰ πρὸς ζωὴν αὐτάρκες, ... ἐὰν δέ τι τυγχάνη τούτων ἐκλείπον, ἀδύνατον ἀπλῶς αὐτάρκη τὴν κοινωνίαν εἶναι ταύτην», και, όπως ήδη έχει αναφέρει η αυτάρκεια της πόλης συνδέεται με το «εὖ ζῆν», την ευδαιμονία των πολιτών.

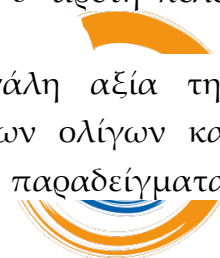
B2. Στην ενότητα 15 ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι για το περιεχόμενο του όρου «πολίτης» δεν υπάρχει ομοφωνία («Καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην»). Έτσι, διαπιστώνουμε ότι διαφορετικά νοείται ο πολίτης σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα και διαφορετικά σε ένα ολιγαρχικό («ἔστι γὰρ τις ὃς ἐν δημοκρατία πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχία πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης»). Ποιος είναι πολίτης εξαρτάται από το πολίτευμα που ισχύει στην πόλη, γιατί πολίτης είναι αυτός που μετέχει στην άσκηση κάποιας εξουσίας. Επειδή, όμως, υπάρχουν διαφορετικά πολιτεύματα με διαφορετικά ποιοτικά γνωρίσματα, ο πολίτης ορίζεται ανάλογα με τα διαφορετικά γνωρίσματα του πολιτεύματος της πόλης του. Έτσι, μπορεί κανείς να είναι πολίτης σε δημοκρατικό πολίτευμα, όχι όμως και σε ολιγαρχικό ή τυραννικό. Όπως θα εξηγήσει στη συνέχεια του Γ' βιβλίου των *Πολιτικῶν*, γίνεται κανείς πολίτης σύμφωνα με τον όρο, δηλαδή τη βάση που καθορίζει το είδος του πολιτεύματος. Η αρετή, ο πλούτος και η ελευθερία είναι οι όροι που διακρίνουν τα πολιτεύματα της αριστοκρατίας, της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας αντίστοιχα και καθιστούν κάποιον πολίτη του πολιτεύματος αυτού. Για παράδειγμα, σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα για να γίνει κανείς πολίτης χρειάζεται να είναι οπωσδήποτε ελεύθερος, σε ένα ολιγαρχικό να διαθέτει μια συγκεκριμένη ποσότητα πλούτου μαζί με την ελευθερία και στο αριστοκρατικό να είναι ευγενικής καταγωγής, ανδρείος και πεπαιδευμένος μαζί με την ελευθερία επίσης. Η ελευθερία είναι αναγκαία και επαρκής συνθήκη, για να αποκτήσει κανείς την ιδιότητα του πολίτη στο δημοκρατικό πολίτευμα, ενώ στα άλλα πολιτεύματα είναι αναγκαία, αλλά όχι επαρκής.

Στην ενότητα 16 ο πολίτης έχει κάποια μορφή βουλευτικής και δικαστικής εξουσίας στην πόλη («ᾧ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς καὶ κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγομεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως»). Ανεξάρτητα από το είδος του πολιτεύματος, πολίτης είναι αυτός που αναδέχεται

κάποια δικαστική ή βουλευτική εξουσία, αλλά οι συνθήκες για την απόκτηση της ιδιότητας του πολίτη μεταβάλλονται ανάλογα με τα πολιτεύματα. Οι πολίτες είναι εξ ορισμού ελεύθεροι, γιατί υπάρχουν και πράττουν για χάρη του εαυτού τους και όχι για χάρη άλλων. Υπάρχουν και πράττουν για χάρη της ευδαιμονίας τους που αποτελεί τον τελικό σκοπό της ύπαρξης της πόλης. Εν ολίγοις, ο «αριστοτελικός» πολίτης είναι αυτός που συμμετέχει στη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική αρχή. Αυτή η συμμετοχή παρουσιάζεται από τον φιλόσοφο ως το σπουδαιότερο δικαίωμά του, διότι χάρη σε αυτό ο πολίτης διαχειρίζεται τα πολιτικά πράγματα, πολιτεύεται. Ισοδυναμεί με τη συμμετοχή στο σύνολο σχεδόν των λειτουργιών της πόλης-κράτους. Φυσικά, ο φιλόσοφος αναφέρεται στην πόλη της δημοκρατικής Αθήνας, την πόλη της άμεσης δημοκρατίας, αλλά και σε όσες πόλεις-κράτη είχαν παρόμοια πολιτεύματα, γιατί σε πολιτεύματα ολιγαρχικά ή τυραννικά, όπως αυτά της Σπάρτης και της Κρήτης δεν είχαν όλοι οι πολίτες το δικαίωμα να συμμετέχουν στις λειτουργίες του κράτους.

B3. Στο πρώτο μέρος της ενότητας 18 ο Αριστοτέλης διερευνά με επιφύλαξη και διστακτικότητα στο ύφος το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος. Για το θέμα αυτό διαπιστώνει αρνητικά και θετικά στοιχεία: α) **Το αρνητικό στοιχείο** είναι ότι το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι αξιόλογος άνθρωπος. β) **Το θετικό στοιχείο** είναι ότι ενωμένα όλα αυτά τα επιμέρους άτομα μπορούν να αποτελέσουν μια δύναμη ανώτερη από εκείνη των λίγων και άριστων. Το πλήθος, λοιπόν, υπερέχει του ενός ή των λίγων, γιατί μπορεί να διαθέτει συνολικά περισσότερη αρετή και φρόνηση από αυτούς («ενωμένοι ... καλύτεροι από εκείνους»). Η άποψη αυτή είναι η λεγόμενη «**αθροιστική θεωρία**», η οποία αποτελεί ως σήμερα βασικό επιχείρημα υπέρ της δημοκρατίας ή της «πολιτείας», όπως την ονομάζει ο Αριστοτέλης, ενός πολιτεύματος που περικλείει τα πλεονεκτήματα όλων των άλλων πολιτευμάτων και αποτελεί σύνθεση δημοκρατικών στοιχείων. Η αξία της συνεισφοράς των πολλών και συνεπώς η ιδέα της αθροιστικής θεωρίας είναι γνωστή ήδη από τα χρόνια του Ομήρου. Στη ραψωδία Ν της Ιλιάδας ο ποιητής περιγράφει μια φοβερή μάχη μεταξύ των Αχαιών και των Τρώων δίπλα στα καράβια και βάζει κάποια στιγμή στο στόμα του Ποσειδώνα την ακόλουθη φράση, με την οποία ο θεός θέλει να εμψυχώσει τον ήρωα Ιδομενέα (στ. 237): «κι οι πιο αχαμνοί, σαν πουν να σμίξουνε, κάτι θα κάνουν πάντα» («συμφερτή δ' αρετή πέλει ἀνδρῶν καὶ μάλα λυγρῶν»).

Ο Αριστοτέλης, προκειμένου να αποδείξει τη μεγάλη αξία της συνεισφοράς του πλήθους έναντι της συνεισφοράς των ολίγων και άριστων, χρησιμοποιεί ως τεκμήρια τα εξής παραδείγματα:

α) **Η οργάνωση ενός δείπνου** («όπως ακριβώς τα δείπνα ... ενός μόνο ανθρώπου»): πρόκειται για ένα παράδειγμα αντλημένο από την καθημερινή ζωή. Ένα δείπνο είναι καλύτερο και πλουσιότερο, αν συνεισφέρουν οικονομικά πολλοί στην προετοιμασία του. Με ανάλογο τρόπο και η πόλη διοικείται καλύτερα, αν συμμετέχουν πολλοί στην άσκηση της εξουσίας. Ιδιαίτερα η φράση «όχι σαν άτομα, αλλά σαν σύνολο» μας παραπέμπει στον ορισμό του πολίτη που έδωσε ο Αριστοτέλης στην τελευταία παράγραφο της 16ης ενότητας. Η συμμετοχή των πολιτών στην εκκλησία του δήμου και ο μεγάλος αριθμός των πολιτών - δικαστών έδειχνε καθαρά πως το σώμα των πολιτών θεωρούνταν στην Αθήνα ικανό να παίρνει αποφάσεις χάρη στην «αθροιστικά» συσσωρευόμενη αρετή και φρόνηση.

β) **Ο άνθρωπος με τα πολλά χέρια και πόδια** («Πολλοί καθώς είναι ... αρετή και εξυπνάδα»): η παρομοίωση αντλείται από τον χώρο της μυθολογίας, όπου συναντάμε τα τερατόμορφα πλάσματα με τα πολλά χέρια και πόδια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Ερινύες, οι Εκατόγχιρες κτλ. Κατ' αναλογία λοιπόν με αυτά τα πλάσματα, και το πλήθος μοιάζει με έναν άνθρωπο με πολλά χέρια και πόδια, με πολλαπλάσια, επομένως, δύναμη και με συσσωρευμένη αρετή και εξυπνάδα.

γ) **Η κριτική μουσικών και ποιητικών έργων** («Γι' αυτό και οι πολλοί ... και όλοι μαζί το σύνολο»): η μεταφορά μας παραπέμπει στην κρίση των μουσικών και ποιητικών έργων στους δραματικούς αγώνες στην αρχαία Αθήνα. Οι κριτές αυτών των αγώνων, οι οποίοι ήταν δέκα στον αριθμό διέθεταν την θεατρική παιδεία των Αθηναίων της εποχής τους και εκλέγονταν με κλήρωση από το σύνολο των πολιτών. Ο καθένας τους έγραφε την κρίση του πάνω σε μια πινακίδα. Το αποτέλεσμα προέκυπτε από τις κρίσεις που αναγράφονταν στις πέντε από τις δέκα πινακίδες κι έτσι, εκφραζόταν η γνώμη όλων των Αθηναίων πολιτών. Αντίστοιχα και ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι το κάθε άτομο, έστω κι αν δεν διαθέτει εξειδικευμένες γνώσεις, αλλά καλλιέργεια, μπορεί να κρίνει κάποιες λεπτομέρειες του έργου. Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, διακρίνει από τη μία μεριά την κριτική ικανότητα του ειδικού στο αντικείμενό του κι από την άλλη την κριτική ικανότητα του μορφωμένου ανθρώπου. Αν αθροίσουμε τις κρίσεις του κάθε ατόμου, θα προκύψει μια πιο ολοκληρωμένη αξιολόγηση και πιο αντικειμενική κριτική. Επομένως και πάλι αποδεικνύεται η υπεροχή της συλλογικής κρίσης του πλήθους. Αντίθετοι με την άποψη του Αριστοτέλη, ότι κριτική μπορεί να ασκεί κάθε

επιμέρους άτομο, ήταν ο Σωκράτης και ο Πλάτωνας. Ο Σωκράτης, σύμφωνα με όσα μας διηγείται ο βιογράφος των αρχαίων φιλοσόφων Διογένης ο Λαέρτιος στις αρχές του 3ου μ.Χ. αιώνα, έλεγε πως η γνώμη μας για την αρετή δεν μπορεί τελικά να διαμορφώνεται με τον τρόπο με τον οποίο καταλήγουν στις αποφάσεις τους οι δικαστές· ήθελε, δηλαδή, να πει πως τέτοια θέματα είναι θέματα των ειδικών και όχι του πλήθους. Άλλωστε, κι ο ίδιος υπήρξε θύμα της «γνώμης» των πολλών. Ο Πλάτωνας από την άλλη, μίλησε στους «Νόμους» του (Νόμοι 700a – 701b, και στο 670b) για «ἀμούσους βοὰς πλήθους» και παραπονέθηκε στο τέλος, ότι «τὰ θέατρα ἐξ ἀφώνων φωνήεντ' ἐγένοντο» (= «το κοινό του θεάτρου απέκτησε [δυστυχώς] φωνή, από άφωνο που ήταν πρώτα») και «ἀντὶ ἀριστοκρατίας ἐν αὐτῇ θεατροκρατία τις πονηρὰ γέγονεν».

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ο Αριστοτέλης διερευνά με επιφύλαξη και διστακτικότητα στο ύφος το θέμα της άσκησης της εξουσίας από το πλήθος. Η επιφύλαξη του αυτή διαφαίνεται στην πρώτη κιόλας περίοδο του κειμένου στις εξής φράσεις: «πρέπει **μάλλον** να την ασκεί το πλήθος», «**νομίζω ότι μπορεί να συζητηθεί**», «**παρουσιάζει, βέβαια, κάποιες δυσκολίες**», «**περιέχει όμως ίσως και κάποια αλήθεια**», καθώς και στη συνέχεια με τα: «**μπορεί κανείς να πει τούτο**», «το κάθε επιμέρους άτομο **μπορεί να μην είναι** τίποτε το αξιόλογο», «**ενωμένοι όμως όλοι μαζί είναι ενδεχόμενο να είναι**». Το ύφος αυτό είναι απόλυτα δικαιολογημένο, αν λάβουμε υπόψη την επιθυμία και επιδίωξη του Αριστοτέλη να διερευνήσει όλα τα θέματα που αφορούν τα πολιτεύματα και τα χαρακτηριστικά τους, χωρίς να παραλείψει καμία πτυχή του θέματος. Το διαλλακτικό ύφος του κειμένου δίνει την διάσταση της αντικειμενικότητας στην διερεύνηση των ενδεχόμενων που βρίσκεται σε εξέλιξη.

B4. Πλάτωνας: β, γ, ε

Αριστοτέλης: α, δ

Σωκράτης: στ

Ο Αριστοτέλης είχε την τύχη να συναντήσει, όταν ήρθε να σπουδάσει στην Ακαδημία, έναν σημαντικότερο λόγιο της εποχής, τον **Εύδοξο** από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, τη διεύθυνση της σχολής του. Δεν ήταν, λοιπόν, μόνο τυχερός ο νεαρός Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας, «την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή όπου υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με έναν εντελώς

Ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας την να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά» πιο σημαντικό θα πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνην ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική και επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

Στη Μακεδονία ο Αριστοτέλης έμεινε ως το 335. Το κλίμα που επικρατούσε τώρα στην Αθήνα ευνοούσε την επάνοδό του εκεί. Συνοδευμένος λοιπόν από τον **Θεόφραστο** ξαναγύρισε στον τόπο που είχε γίνει γι' αυτόν μια δεύτερη πατρίδα. Εκεί συνέχισε τις έρευνές του μαζί, φυσικά, και τη διδασκαλία του, όχι όμως πια στην Ακαδημία, που τη διηύθυνε τώρα ο Ξενοκράτης, αλλά στο Λύκειο, το δημόσιο γυμναστήριο στον Λυκαβηττό, όπου δίδασκαν συνήθως ρήτορες και σοφιστές. Αργότερα, όταν ο Θεόφραστος ίδρυσε σχολή που θα διαφύλαττε και θα πρόβαλλε τις διδασκαλίες του Αριστοτέλη, αυτή πήρε το όνομα *Περίπατος*, ίσως από τον *περίπατον*, τη στεγασμένη στοά του Λυκείου.

- B5.** α) συγκειμένων, ἀμφισβητεῖται, ὑπάρχει, ἐξουσία, ἰκανὸν
β) ὄψις, ἰστίον, ἐκκλησία, ἀβίωτος, ῥήτωρ.

Γ1. Αν, λοιπόν, έτσι έχουν (τα πράγματα), εγώ θεωρώ ότι καθόλου περισσότερο δε θα βοηθούσατε τους Λακεδαιμονίους, αν εκστρατεύατε, παρά τους εαυτούς σας. Γιατί το να αποκτήσουν την ηγεμονία οι Θηβαίοι, που είναι εχθρικοί απέναντί σας και που κατοικούν στα σύνορά σας, νομίζω πως θα σας φαινόταν πολύ δυσκολότερο, παρά όταν είχατε τους αντιπάλους μακριά. Και καλύτερα θα εξυπηρετούσατε βέβαια τα συμφέροντά σας, όσο υπάρχουν ακόμα αυτοί οι οποίοι θα συμμαχούσαν μαζί σας, παρά αν, αφού καταστραφούν αυτοί, αναγκαζόσαστε να αγωνιστείτε μόνοι (σας) εναντίον των Θηβαίων. Αν, όμως, κάποιος φοβούνται μήπως, αν διαφύγουν τώρα οι Λακεδαιμόνιοι, κάποτε σας δημιουργήσουν ξανά προβλήματα, σκεφτείτε ότι πρέπει να φοβάται (κανείς) μην τυχόν αποκτήσουν κάποτε μεγάλη δύναμη όχι εκείνοι που τυχόν ευεργετεί κάποιος, αλλά εκείνοι τους οποίους τυχόν αδικεί. Πρέπει, λοιπόν, να έχετε υπόψη σας και αυτά εδώ, ότι δηλαδή και στους απλούς πολίτες και στις πόλεις ταιριάζει να αποκτούν κάποιο αγαθό, όταν είναι πάρα πολύ δυνατοί, προκειμένου, αν κάποτε βρεθούν σε κατάσταση αδυναμίας, να έχουν στήριγμα τους προηγούμενους κόπους.

- Γ2.** σφᾶς αὐτὰς /ἐαυτὰς /αὐτὰς, δυσμενῆ, ὠκῆσθαι, φάνηθι, πορρωτέρω, ἀπολέσθαι, παράσχωσιν, δύναιτο, ἐκτῶ, ἰδιῶτα

Γ3.α) ὑμῖν: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός σε ρόλο δοτικής αντικειμενικής στο δυσμενεῖς.

ὁμόρους: επιρρηματικό κατηγορούμενο τρόπου που προσδιορίζει τη μετοχή οἰκοῦντας και αναφέρεται στο Θηβαίους.

πόλεσι: δοτική προσωπική από το απρόσωπο ρήμα προσήκει.

τῶν προπεπονημένων: ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός σε ρόλο γενικής αντικειμενικής στο ἐπικουρίαν.

Γ3.β) Στο δοθέν χωρίο βρίσκουμε έναν υποθετικό λόγο, του οποίου η υπόθεση λανθάνει στην υποθετική μετοχή **στρατεύσαντας** και η απόδοση εντοπίζεται στο ειδικό δυνητικό απαρέμφατο **ἂν βοηθήσαι**. Ἄρα, πρόκειται για έναν λανθάνοντα και εξαρτημένο (από το δοξαστικό ρήμα ἤγοῦμαι) υποθετικό λόγο, που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος.

Αναλύεται ως εξής στον ευθύ λόγο: **εἰ στρατεύσασθε, βοηθήσασθε ἂν**

Γ3.γ)

συμφορώτερόν γε μεντᾶν ὑμῖν αὐτοῖς βοηθήσασθε: κύρια πρόταση κρίσεως.

ἐν ᾧ ἔτι εἰσὶν: δευτερεύουσα επιρρηματική χρονική πρόταση ως επιρρηματικός προσδιορισμός χρόνου στο ρήμα ἂν βοηθήσασθε της κύριας.

οἱ συμμαχοῖεν ἂν: δευτερεύουσα αναφορική ονοματική πρόταση ως υποκείμενο στο ρήμα εἰσὶν της προηγούμενης πρότασης.

ἢ εἰ ἀπολομένων αὐτῶν μόνοι ἀναγκάζοισθε διαμάχεσθαι πρὸς τοὺς Θηβαίους: δευτερεύουσα επιρρηματική υποθετική πρόταση σε ρόλο β' ὁρου σύγκρισης, λόγω του επιρρήματος συγκριτικού βαθμού συμφορώτερον της κύριας πρότασης. Λειτουργεί ταυτόχρονα και ως υπόθεση ενός ανεξάρτητου υποθετικού λόγου, που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος, γιατί εισάγεται με τον υποθετικό σύνδεσμο εἰ και εκφέρεται με ευκτική (ἀναγκάζοισθε), και έχει ως απόδοση το ρήμα βοηθήσασθε ἂν (δυνητική ευκτική) της κύριας πρότασης.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ - ΚΑΡΑΠΙΠΕΡΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ

ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΓΙΩΤΑ - ΣΥΡΜΟΣ ΜΙΛΤΟΣ

ΧΑΝΤΖΟΥΛΗ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ - ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΚΑΤΕΡΙΝΑ

ΨΩΜΑ ΑΡΕΤΗ

